

O MIGRACIJAMA ILIRSKOG PLEMENA ARDIJEJACA

Ardijejci su, bez sumnje, jedno od najznačajnijih ilirskih plemena svoga vremena. U razdoblju od IV — II st. prije n. e. utisnuli su svoj izraziti utjecaj u povijesni razvoj Ilira na području oko i jugoistočno od Neretve.¹ Neki povjesničari idu tako daleko nekritičnom tvrdnjom da traže čak porijeklo imena „Jadransko“ more iz korijena riječi Ardijejaca.²

Možda se ni o jednom ilirskom plemenu ne raspravlja toliko, o njegovoj postojbini, teritorijalnom širenju, geografskom položaju, kao o Ardijejcima. Zbog toga vlada prilična neujednačenost mišljenja gdje su i kada živjeli, na kojem geografskom području itd. Zbog toga neće biti na odmet iznijeti nekoliko poznatih tvrdnji o njihovoj lokaciji da bi se uvidjela sva složenost problema.

Po jednim autorima Ardijejci nastavaju desnu obalu Neretve do Cetine,³ obalu Jadrana sjeverno od ušća Neretve,⁴ obje strane planine kod Makarske,⁵ južno od Biokova do Neretve,⁶ samo uz desnu obalu Neretve.⁷ Ti autori smještaju dakle Ardijejce na desnu obalu Neretve.

Drugi povjesničari smatraju da su Ardijejci u IV st. prije n. e. prešli s desne na lijevu obalu Neretve, te da su se proširili do rijeke Vojuše,⁸ da nastavaju područje južno od Neretve,⁹ odnosno od Neretve

¹ Općenito o Ardijejcima: Tomaschek, u PWRE II, 1 sub *Ardiaioi*; — Lambertz, PWRE XXI sub *Plaerei*; — B. Saria, PWRE VIII A 1 sub *Vardei*; — A. Mayer, *Die Sprache der alten Illyrier I*, Beč 1957, str. 352 — 353; — N. Vulić, *Nekoliko pitanja iz rimske prošlosti III*, Glas SAN CXIV, 1925, str. 71—78; — G. Novak, Enciklopedija Jugoslavije I, sub *Ardijejci*; — F. Papazoglu, *O teritoriji ilirskog plemena Ardijeja*, Zbornik Filozofskog fakulteta VII—1, (Spomenica V. Novaka), Beograd 1963, 71—88. Autorica je tu objavila sve izvore o Ardijejcima i noviju literaturu.

² L. Voinovitsch, *Histoire de Dalmatie I*, Paris 1934, 42—45.

³ H. Cons, *La province romaine de Dalmatie*, Paris 1882, 257.

⁴ Th. Mommsen, *Römische Geschichte II*, Berlin 1876, 169.

⁵ K. Jireček, *Istorija Srba I* (preveo i dopunio J. Radonić), Beograd 1952, 10.

⁶ A. Mayer, *Bosna u ilirsko doba*, Napretkova „Povijest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine“ I, Sarajevo 1942, 112.

⁷ C. Patsch, *Die Herzegovina einst und jetzt*. (Historische Wanderungen im Karst und an der Adria I). Beč 1922, 51. — G. Zippel, *Die römische Herrschaft in Illyrien bis auf Augustus*, Leipzig 1877, 36.

⁸ F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara I*, Zagreb 1925, 79—80.

⁹ L. Thallóczy, *Beiträge zur Siedlungsgeschichte der Balkanhalbinsel*. (Die Urgeschichte Illyriertums auf dem Gebiete Bosniens). Illyrisch — Albanische Forschungen I, München — Leipzig, 1916, 13.

do Boke Kotorske,¹⁰ da vlast Ardijejaca nije dopirala mnogo južnije od ušća Neretve i poluotoka Pelješca, dok je područje južne jadranske obale (sve do današnje Albanije) nekad bilo središte Ardijejsko-ilirskog saveza.¹¹ Navedeni povjesničari smještaju dakle Ardijejce na lijevu obalu Neretve, odnosno kako neki iz ove grupe povjesničara pretpostavljaju, na područje do današnje Albanije u političkom smislu.

Treća grupa povjesničara iznosi tvrdnju da su Ardijejci nastavali obje obale Neretve,¹² odnosno da im je naseobina od Makarske do Pelješca i još nešto niže.¹³ Prema ovim povjesničarima Ardijejci nastavaju područje oko obiju obala Neretve.

U posljednje je vrijeme u nauci iznijeto još jedno mišljenje: naime, da su Ardijejci živjeli u zaleđu Lješa (Lissos) u najširem geografskom smislu, odnosno da je današnja Crna Gora bila zemlja Ardijejaca. Po tom mišljenju u vrijeme najveće moći Ardijejaca (kraj IV do II st.) prostirala bi se njihova zemlja od granica Peonije i Dardanije na istok do obala sjeverno od Rizonskog zaljeva na zapad.¹⁴

Različitost mišljenja oko lokacije područja življenja i djelovanja ilirskog plemena Ardijejaca upućuje na razmišljanje. Ili su izvori nejasni pa daju povoda različitim zaključcima, ili bi trebalo uvažiti vjerodostojnost izvora i uskladiti podatke koji se iz njih crpe, dati podacima iz tih izvora određenu dinamičnost, dovesti ih u međusobnu vezu i sl. Nema sumnje da svi autori nalaze opravdanje za svoje tvrdnje i mišljenja u određenim povijesnim izvorima. Zato smatramo da treba odati dužno priznanje njihovim naporima u otkrivanju povijesne istine. Međutim, usprkos tome neka mi bude slobodno, iako to povjesno razdoblje nije moja specijalnost, pokušati ponovno vratiti se na to pitanje i nastojati odrediti kretanje, a time i lokacije Ardijejaca u vremenu kad se o njima javlja spomen u izvorima.

Nekako prije 370. god. st. e. spustilo se ilirsko pleme Ardijejaca prema moru.¹⁵ Theopomp (živio 380 — c. 300. god. st. e.), prema izvratku koji je objavio Athenej (u početku III st. n. e.) kaže da su Ardijejci imali 300.000 robova.¹⁶ Smatra se da su u tih 300.000 robova bili pripadnici etničke grupacije Manijaca.¹⁷ Događaj kad su Ardijejci pokorili Manijce nije u nauci kronološki tačno određen. Povezat

¹⁰ N. Vulić, *n. dj.* 73.

¹¹ D. Rendić — Miočević, Enciklopedija Jugoslavije IV, s. v. *Iliri*. — Autor je u tom članku sumirao najnovije naučne spoznaje o starim Ilirima i objavio potrebnu literaturu.

¹² Tomaschek, *n. dj.*

¹³ G. Novak, *Topografija i etnografija rimske provincije Dalmacije*, Suppl. Bull. Dalm. 1915 (1918), 38.

¹⁴ F. Papazoglu, *n. dj. str.* 77, 79, 82.

¹⁵ Zippel, *n. dj.* — Thallóczy, *n. dj.* 28.

¹⁶ Ἀρδιαίους φησὶ κεντῆσθαι προσπελατῶν ὡσπερ εἰλωτῶν τριάκοντα μυριάδας. Athenaei Naucraticae Dipnosopistarum lib. XV (ed G. Keibel) II, Leipzig 1887 — 1890, lib. 6, c. 271.

¹⁷ Patsch, *Die Herzegowina* . . . , 42. — Mayer, *Die Sprache* . . . , 253, — Papazoglu misli da je podatak o 300.000 helota „upravo neiskoristljiv” *n. dj.* 74.

ču ga s jednom drugom viješću. Isti Theopomp opisuje Ardijejce kao ljude koji su bili neumjereni u jelu i piću, pa su Kelti, znajući za tu njihovu slabost, ardijejske vojnike omamili nekom travom i tako ih uništili.¹⁸ Neki povjesničari misle da se prodor Kelta, koji spominje Theopomp, izvršio između 370. i 360. god. st. e.¹⁹

Ako usvojimo da su podaci Theopompovi dovoljno vjerodostojni i upotrebljivi za naučno istraživanje, mogli bismo zaključiti: Ardijejci su morali prije 370. god. doći na desnu obalu Neretve i tu pokoriti Manijce. Budući da se u Pseudo-Skilakovu Periplu spominju samo Manijci kao stanovnici oko Neretve, Ardijejci su morali doći na desnu obalu Neretve poslije sastavljanja Peripla. U protivnom slučaju bio bi ih Pseudo-Skilaks spomenuo. To ujedno daje mogućnost kronološkom datiranju postanka Peripla bliže V stoljeću.²⁰

Kod Diodora (živio od 60. god. prije n. e. dalje) postoji vijest da su se starosjedioci otoka Hvara bili pobunili protiv Grka kolonista (Parana, Πάρριοι) koji su u Starigradu osnovali koloniju. Starosjediocima je došlo u pomoć 10.000 Ilira s kopna na malim lađama. Međutim Grcima priskoči u pomoć Dionizije s otoka Isse, pa zajedno poraziše Ilire kojih je tom zgodom poginulo 5.000, a bilo zarobljeno 2.000. Prema Diodoru to se dogodilo za vrijeme 99. olimpijade,²¹ to znači 384. godine. Dosad su neki povjesničari smatrali da su starosjediocima na Hvaru bili došli u pomoć Iliri-Ardijejci.²² Protiv tog mišljenja iznio je uvjerljive argumente D. Rendić-Miočević dokazujući da to nijesu bili Ardijejci nego Jadastini, koji su imali sjedište kod Salone.²³

Prema jednoj vijesti sačuvanoj kod Strabona (živio c. 63. prije n. e. — 19. n. e.), Ardijejci su se borili s Autarijatima zbog slanih izvora.²⁴ U djelu, koje je do nas došlo pod Aristotelovim imenom, a njemu ne pripada, spominju se Ardijejci kao oni koji graniče s Autarijatima, gdje se nalaze slani izvori.²⁵ Autarijati se općenito smetaju u unutrašnjost današnje Bosne, tj. oko gornjih tokova Neretve,

¹⁸ Athenaeus, *n. dj.* lib. X, cap. 443.

¹⁹ Zippel, *n. dj.* 35.

²⁰ Postoji dobro obrazloženo mišljenje da postanak Peripla treba datirati u početak IV, odnosno bliže V stoljeću. O čitavoj toj problematici: Gisinger, *PWRE V*, sub *Skylax*. — M. Suić, *Istočna jadranska obala u Pseudo Skilakovu Periplu*, Rad JAZU 306 (1955), 122 — 166, — isti: *O granicama Autarijata*, *Istorski zapisi XIII* (1957) 1—2, str. 115 — 124.

²¹ Diodori Siculi Bibliotheca (ed. L. Dindorfii) II, Paris 1850, lib. XV, c. 14. — G. Novak, *Hvar kroz stoljeća*, Zagreb 1960, 30.

²² Lambert *n. dj.*

²³ D. Rendić — Miočević, *Prilozi etnografiji i topografiji naše obale u staro doba*, VAHD LII, 19—34.

²⁴ Strabo, *Geographica* (ed. A. Meinecke) VII, c. 317.

²⁵ Aristotel, *Περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων*, Aristotelis opera omnia... Paris 1878, c. 138, str. 101. — O tom navodnom djelu Aristotelovu usp. E. Zeller, *Die Philosophie der Griechen*, T. II, Abt II. *Aristoteles und die alter Peripatetiker*, Leipzig 1921, 109. — N. Vulić, bez dubljeg obrazloženja, smatra da je priča o borbama Ardijejaca i Autarijata oko slanih izvora — legenda (n. dj. 75). — M. Suić, misli da su „slani izvori“ u stvari more, solane na području Stona (O gra-

Tare i Pive. Apijan (živio 160. god. n. e.) kaže da su Autarijati pobijedili Ardijejce.²⁶

Prema navedenim podacima možemo zaključiti: Ardijejci prije 370. god. dolaze i pokoravaju Manijce na desnoj obali Neretve. Njih pretvaraju u robove (εἰλωτῶν), odnosno iskorišćavaju njihovu snagu kao gospodari. Kelti negdje između 370. i 360. spuštaju se do mora. Tom su zgodom napali i porazili Ardijejce na desnoj obali Neretve. Tada Ardijejci prelaze na njenu lijevu obalu i idu prema unutrašnjosti. Tu se sukobe s Autarijatima koji su ih potukli. Ardijejci su na taj način prinuđeni da se vrate iz unutrašnjosti, jer su ih u tom prodoru spriječili Autarijati. Spuštaju se i dolaze ponovno uz more, ali ne više na staro mjesto, na desnu obalu Neretve, nego na lijevu obalu.

Dokle su se Ardijejci proširili uz morsku obalu?

Neki povjesničari tvrde da su oni Iliri, koji su se pod Bardylisom i njegovim sinom Kleistosom borili protiv Filipa II Makedonskog (358) i kasnije protiv njegova sina Aleksandra Velikog (335), bili Ardijejci. Povjesničar Droysen npr. označuje Bardylisa kao utemeljitelja ardijejske države.²⁷ H. Cons izričito naziva Bardylisa i njegova sina Kleistosa vođama Ardijejaca.²⁸ Prema tome Ardijejci bi se pružali u IV st. prije n. e. do granica Makedonije, do Ohridskog jezera. Oni bi se, kako bi se dalo zaključiti prema tim povjesničarima, poslije poraza s Keltima i Autarijatima povukli do Grčke, odnosno teritorijalno se proširili do toga područja.

Istražujući glavne izvore o Filipu Makedonskom i Aleksandru Velikom u vezi sa njihovim ratovima protiv Ilira, nisam mogao naći potvrde za tu tvrdnju. Diodor jednostavno naziva Bardylisa Βάρδυλις δὲ τῶν Ἰλλυριῶν βασιλεύς²⁹. U borbama koje Makedonci vode tada (a i kasnije pod Kasandrom) s Ilirima nema spomena o Ardijejcima.³⁰ Arijan (živio u II st. n. e.) detaljno nabroja plemena s kojima je ratovao Aleksandar Veliki 335. godine. Spominje Agrijane, Tračane, Tribalce, Ilire, Jazige, Gete, Kelte, Peonjane, Taulančane, Autarijate i druge, ali nigdje ne spominje Ardijejce.³¹ Za Kleistosa Arijan samo kaže da je sin Bardylisov.³² Nikakve podatke o tim Ili-

nicama Autarijata, 122). — F. Papazoglu tvrdi da je to „Slana Voda“ kod Orahovice, 9 km. sjeverozapadno od Konjica (n. dj. 74).

²⁶ Appiani *Alexandri Romanorum historiarum liber. De rebus illyricis* III, Paris 1878, 271. — Dio Apijanove povijesti preveo je A. Starčević *Rimska Ilirija od Apijana Aleksandrijskog*, Arkiv za povjesnicu jugoslavensku VII, Zagreb 1863, 163 — 177.

²⁷ Prema Zippel *n. dj.* 27.

²⁸ „Un chef intrépide Bardylis, à la tête des Ardiéens ou Vardéens“ . . . „Clitos, fils de Bardylis, chef des Ardiéens“. Cons, *n. dj.* 60, 63.

²⁹ Diodor, *n. dj.* lib. XV, cap. 4.

³⁰ *ibidem*, lib. XVI, XVII, XIX.

³¹ Flavii Arriani Alexandri *Anabasis continens I* (ed. A. G. Roos), 1903, cap. 1—6. — Arijan, *Aleksandrova vojna (Anabaza)*, prev. M. Stahuljak, Zagreb, gl. 1—6.

³² *ibidem*, cap. 5.

rima kao Ardijejcima ne daju ni Frontin,³³ ni Polijen.³⁴ Pisci IV i III st. prije n. e. Theopomp i Pseudo-Aristotel znadu za Ardijejce, kako smo vidjeli, ali nikad u vezi sa Filipom Makedonskim ili Aleksandrom Velikim. Ardijejci su, kako ti pisci navode, nastavali područje zapadno i južno od Autarijata. Zapadno pak od Autarijata, a niti južno nije sezala makedonska vlast, niti su Makedonci u to vrijeme ratovali na tom području. Ardijejci su osim toga izrazito pomorski, a ne kopneni narod. Slobodno možemo zaključiti da se Ardijejci u IV st. nisu borili s Makedoncima i da se ardijejsko područje u to vrijeme nije prostiralo do granica Makedonije.³⁵

Nije nam namjera na ovom mjestu ulaziti u uzroke koji su doveli do toga da su Ardijejci u III st. prije n. e. za vrijeme Agrona (koji je umro 230. god.) i Teute došli do osobitog izražaja. Konstatirat ćemo činjenicu da ih u tom stoljeću nalazimo kao gospodare primorskog područja jugoistočno od Neretve. Organizirali su i stali na čelo jakog ilirskog plemenskog saveza ili, po nekima, ilirskog carstva. Budući da su neki povjesničari izrazili sumnju u vlast i proširenje Ardijejaca prema jugoistoku preko lijeve obale Neretve³⁶, pokušat ću iznijeti stvarne dokaze da su Ardijejci zaista nastavali jugoistočno od lijeve obale Neretve u III stoljeću.

Polibije (živio oko 201. — 120. god. prije n. e.) naziva Agrona „Ἀγρων ὁ τῶν Ἰλλυριῶν βασιλεὺς.“³⁷ Kasniji pisac Zonara označuje Agrona „Ἀγρῶν τῷ τῶν Σαρδιαίων βασιλεῖ, γένους Ἰλλυριοῦ.“³⁸ „Σαρδιαῖοι“ općenito se poistovjećuju s „Ἀρδιαῖοι“.³⁹ Agron je dakle, kako bi se dalo iz toga zaključiti, vladar Ardijejaca. Budući da je Agronova vlast obuhvaćala područje od epirskih granica do lijeve obale Neretve, zaključujemo da je to bilo u III st. ujedno i područje Ardijejaca. Iz toga izvodimo dalji zaključak, da su se Ardijejci poslije poraza koji su im nanijeli Autarijati u borbama oko slanih izvora, spustili do mora i proširili od lijeve obale Neretve do Vojuše. Dalji dokaz da su Ardijejci nastavali područje jugoistočno od Neretve, možemo naći u jednom toponimu. U srednjevjekovnoj dubrovačkoj Astoreji, tj. kopnenom dijelu okolice Dubrovnika i to u Župi dubrovačkoj, između sela Mlini i Petrača, izdiže se brdo danas zvano Malaštica. U srednjem se vijeku to brdo zvalo „mons Vardia“.⁴⁰ Toponim očito etničkog porijekla. Korijen mu je svakako „ard“. „Ard“ je oznaka

³³ Iuli Frontini *Strategematon* (ed. G. Gudermann) 1887, lib. II c. 3,5.

³⁴ Polyaeini *Strategematon* (ed. E. Woelffin), 1887, lib. IV, c. 2,17.

³⁵ Zippel smatra da Bardylisovo vladanje predstavlja ostatak vlasti Enhelejskog kraljevstva, a ne početak Ardijejskog (n. dj. 27).

³⁶ Usp. bilješke 3—7.

³⁷ Polybii *Historiae I* (ed. Hulstsch), lib. II, c. 2.

³⁸ Zonaras, *Ἐπιτομὴ ἱστοριῶν VIII*, 19 u Boissevainovu izdanju Kasija Diona I, Berlin 1895, 180—182.

³⁹ Zippel, n. dj. 44. — Mayer, *Die Sprache* . . . 352. — Krahe, *Die alten balkanillyrischen geographischen Namen*, Heidelberg, 1925, 80, — Vulić, n. dj. 37.

⁴⁰ J. Lučić, *Historijska topografija dubrovačke Astoreje*, Anali Hist. instituta u Dubrovniku VII — VIII (1962), 279.

ilirskog jezika i u vezi s „Ἀρδιαῖοι“.⁴¹ Postoji i područje Ἀρδία,⁴² koje označuje kopneni dio koji nastavaju Ardijejci.⁴³ Budući da su se Ἀρδιαῖοι nazivali i Οὐαρδιαῖοι,⁴⁴ Vardeos,⁴⁵ Vardaei,⁴⁶ može se izvesti da „ard“ prelazi u „vard“, odnosno analogno tome „ardia“ prelazi u „vardia“, odatle onda i naziv „mons Vardia“ u okolici Dubrovnika u srednjem vijeku. To bi mogao biti nov dokaz, ukoliko se lingvisti slože s ovim izvođenjem, da su Ardijejci nastavali područje jugoistočno od Neretve.⁴⁷

Ardijejci, odnosno Iliri su za vrijeme Agrona poduzimali ratne pohode sve do Grčke. Tom su prilikom po tadašnjem običaju, pljačkali i neumorno proslavljali pobjede. Poslije uspješnog opsjeđanja Mediona, Agron se od slavljenja razbolio i umro 230. godine.⁴⁸ Naslijedi ga Teuta, koja dopusti svojim podanicima da slobodno gusare Jadranom. Njezin zapovjednik Skerdilaida ratovao je po Epiru gdje je zauzeo Fojniku. Ilirski gusari napadali su u to vrijeme po moru italske trgovce. Svi grčki gradovi na dalmatinskoj obali i otocima sve do Drača i Krfa, osim Visa, bili su u doba Teute pod vlašću Ilira — Ardijejaca. Zbog toga se može dati vjerodostojnost Apijanovoj vijesti da su Ardijejci bili veoma moćni na moru,⁴⁹ odnosno da ta Apijanova vijest potvrđuje činjenicu o pomorskoj snazi Ardijejaca u to vrijeme. Gusarski postupci Ilira a i drugi razlozi uzrokovali su prvi ratni pohod Rimljana na Balkan, prvu njihovu balkansku ekspediciju. Povod ratu bilo je ubistvo rimskog poslanika koji je došao sa zahtjevom da Teuta spriječi gusarenje svojih podanika po Jadranu.⁵⁰

Rimljani se u III st. prije n. e. razvijaju polako, ali sigurno u odlučujuću silu na Zapadu. Poslije pobjede nad Piron kod Beneventa 275., te osvojenjem 262. etrurskog grada Volsinija, Rimljani su zagospodarili čitavim apeninskim poluotokom. Poslije I punskog rata 241. zauzeli su Siciliju. Kasnije (238) prisvajaju Sardiniju i Korziku. Uoči sukoba s Teutom drže dakle središnje tačke Mediterana. Rat je počeo 229. Teuta je izgubila rat i 228. sklapa s Rimljanima mir. Uvjeti su bili: da plaća danak, da ustupi neka svoja jugoistočna područja, da će južnije od Lješa ploviti samo sa dvije lađe i to nenaoružane.

⁴¹ Krahe, *n. dj.* 80. — A. Mayer, *Die Sprache* . . . 352.

⁴² Strabo, VII, 313.

⁴³ Tomaschek, *n. dj.*

⁴⁴ Strabo, VII, 315.

⁴⁵ T. Livije, *Ab urbe condita*, lib. LVI (epitomae).

⁴⁶ C. Plinii Secundi *Naturalis historia* (ed. Mayhoff), 1909, lib. III, cap. 22.

⁴⁷ Možda bi se moglo pomisliti da „Vardia“ (mons) dolazi od riječi „guardia“ Međutim, kako mi je ljubežno saopćio dr V. Putanec, viši naučni suradnik Instituta za jezik i književnost JAZU u Zagrebu, to ne može biti. Naime, od „guardia“ bi nastalo „gardia“, odnosno „gradia“, pa se to ne bi moglo dovesti u vezu sa vlaškim nazivom vardište kako bi se moglo pretpostaviti.

⁴⁸ Polibije, *n. dj.* II, 4.

⁴⁹ Appian., *n. dj.* cap. 3.

⁵⁰ Polibije, *n. dj.* II, 8.

Tom zgodom Epidaurios, Krf, Hvar i Vis te neka ilirska plemena, kao npr. Atintani u današnjoj sj. Albaniji došli su pod vlast Rimljana.⁵¹

Među Teutinim nasljednicima Livije spominje nekog Pineja kao ilirskog vladara.⁵² Apijan ga naziva Pines (Πίνης) i označuje kao Agronova sina.⁵³ Također ga spominje i Kasije Dion Πίνην ὄνομα,⁵⁴ pa ga mnogi povjesničari bilježe kao vladara Ilira kao npr. Š. Ljubić,⁵⁵ Thallóczy,⁵⁶ G. Novak,⁵⁷ D. Rendić-Miočević.⁵⁸ Drugi ga povjesničari izostavljaju, kao npr. B. Niese,⁵⁹ a po njemu i F. Šišić⁶⁰ s motivacijom da ga Polibije ne spominje. Nećemo ovdje ulaziti u rješavanje tog pitanja, jer nije važno za ovo izlaganje.

Svakako jedan od izrazitih Ilira poslije Teutine smrti jest Skerdilaida.⁶¹ On je suvremenik Dimitrija Hvarskog kojeg su Rimljani, kad se 219. odmetnuo od njih, protjerali s Visa i Hvara. Dimitrije se tada sklonio kod Filipa V Makedonskog.⁶² Taj Filip V nastojao je pridobiti za sebe Skerdilaidu u svom velikom planu da kopnenim putem preko Balkana, odnosno Skerdilaidinog teritorija, napadne Rimljane na samom Apeninskom Poluotoku. Rimljani su upravo u to vrijeme imali neprilika s Hanibalom u toku II punskog rata („Hanibal ante portas“). Skerdilaida, međutim, kao i vladar Pleurat ostali su vjerni Rimljanima i tako su onemogućili spajanje Filipovih i Hanibalovih trupa u Italiji. Kad je Filip V vidio da je ostao osamljen, sklopio je 205. i on mir s Rimljanima. Rimljani su obilato nagradili Pleuratovu vjernost. Pojavio se kao najmoćniji vladar na istočnoj obali Jadrana.⁶³ Pod svojom vlašću imao je Lyhnidu i Partine, što je negda bilo Filipovo,⁶⁴ a također i Dalmate.⁶⁵ Vlast mu se dakle prostire od Salone do nešto južnije od Lješa. Prijestolnica mu je bila u Skadru.⁶⁶ Pleurat je umro nešto prije 181. godine.⁶⁷ Budući da su u pregovorima između Etolaca i Filipa V 209. Etolci zahtijevali vraćanje Ardijejaca Skerdilaidi i Pleuratu „Romanis restitueretur Atintania Scerdilaedo et Pleurato Ardiaei“⁶⁸ znači da su Ardijejci za vrijeme Skerdilaide i

⁵¹ Appian., *n. dj.* c. 7.

⁵² Livije, *n. dj.* XXII, 33.

⁵³ Appian., *n. dj.* cap. 7.

⁵⁴ Cassii Dionis *Historiae*, XII frag. 49.

⁵⁵ Š. Ljubić, *O upraviteljih Dalmacije za rimskoga vladanja*, Rad JAZU 31, 5.

⁵⁶ Thallóczy, *n. dj.* 35.

⁵⁷ G. Novak, *Prošlost Dalmacije I*, 1944, 34.

⁵⁸ D. Rendić—Miočević, *Iliri*, Enciklopedija Jugoslavije IV.

⁵⁹ B. Niese, *Geschichte der griechischen und makedonischen Staaten*, 2 Teil, 899, str — 279.

⁶⁰ F. Šišić, *n. dj.* 87.

⁶¹ Polibije, *n. dj.* V, 3. — Livije, *n. dj.* XXVI, 24.

⁶² Polibije, *n. dj.* IV, 66. — Appianus, *n. dj.* cap. 8.

⁶³ Polibije, *n. dj.* XXI, 21.

⁶⁴ ibidem XVIII, 47.

⁶⁵ ibidem XXXII, 18.

⁶⁶ B. Niese, *n. dj.* I Teil, 13, 15.

⁶⁷ ibidem, 140.

⁶⁸ Livije, *n. dj.* XXVII, cap. 30.

Pleurata bili unutar granica njihove države, tj. jugoistočno od Neretve, a do Lješa.⁶⁹

Pleurata je naslijedio njegov sin Gencije, kojeg Polibije opisuje kao čovjeka lošeg karaktera.⁷⁰ Odmah na početku vladavine otpali su od Gencija Dalmati i počeli napadati one koji su bili podložni Rimljanima i plaćali im danak.⁷¹ Gencije je izpočetka hinio prijateljstvo s Rimljanima, ali su zarana, još od 180 god. počele stizati u Rim tužbe da napada rimske brodove.⁷² Kad je makedonski kralj Perzej, sin Filipa V, htio ostvariti očevu zamisao da protjera Rimljane s Balkana, nakanio je privući sebi u savez i Gencija. God. 168. obećao je Genciju 300 talenata, našto ovaj stupi u savez s Perzejem.⁷³ Rimljani kao odgovor na tu akciju pošalju vojsku protiv Gencija pod vodstvom konzula Anicija. Pošto je zauzeo najjače Gencijevo uporište Skadar, konzul u roku od 30 dana potpuno pokori Gencija 167. godine. Gencije, sa ženom, djecom i bratom, preda se Rimljanima.⁷⁴ Rimljani tada zauzmu područje do lijeve obale Neretve. Pošto je bio potučen i Perzej, Makedonija uskoro postane rimska provincija. Osvojeno Gencijevo područje Rimljani razdijele na 3 upravna kotora. Ilirskim plemenima nametnu danak, osim onima koji se nisu borili protiv njih, a bili su protiv Gencija, kao npr. Daorsi.⁷⁵

Poslije ovog tzv. III makedonskog rata, Rimljani su postali glavna i jedina snažna država na Sredozemlju.

Nakon Gencijeva poraza Ardijejci, oni koji su preživjeli poraz, povlače se na desnu obalu Neretve koju još nisu bili zauzeli Rimljani, bila je dakle u to vrijeme slobodna. Na tom su području Ardijejci poznati Strabonu. Ardijejci nastavaju teritorij od desne obale Neretve pa po svojoj prilici do Makarske, a naprama Hvaru i susjedi Dalmata.⁷⁶ Ovdje ih negdje smješta i Ptolemej (živio oko 83 — 126. god. n. e.).⁷⁷ Poslije povlačenja Ardijejaca na desnu obalu Neretve prestaje njihovo izrazito angažiranje na području od lijeve obale Neretve do Skadra.

⁶⁹ Na ovaj nov dokaz o postojanju Ardijejaca jugoistočno od Neretve upozorila je F. Papazoglu, *n. dj.* 77.

⁷⁰ Polibije, *n. dj.* XXIX, 9, 13.

⁷¹ *ibidem*, XXXII, 18.

⁷² Livije, *n. dj.* XL, 42.

⁷³ Polibije, *n. dj.* XXIX, 3, 4. — Livije, *n. dj.* XLIV, 27.

⁷⁴ Livije, *n. dj.* XLIV, 30 — 32.

⁷⁵ *ibidem*, XLV, 26. — Razvoj prilika od Agrona do Gencija iscrpno je obradio B. Niese, *n. dj.* Teil 2, 3. Isp. i F. Šišić, *n. dj.* 84—92, — G. Novak, *Prošlost Dalmacije I*, 30—40.

⁷⁶ „Πλησιάζει . . . τοῖς δὲ Ἀρδιαίοις ἡ Φάρος, Πάρος λεγομένη πρότερον” Strabo, VII, 315. — Za izvore koji pišu da su Ardijejci susjedi Dalmata usp. F. Papazoglu *n. dj.* 80—81. samo što ona niječe da bi se Ardijejci nalazili na desnoj obali Neretve.

⁷⁷ „ἐντὸς δὲ τῆς Δαλματίας Δαούρσιοι, ὑπ’ οὓς μὲν Κοῦοι καὶ Οὐαρδαῖοι ὑπὲρ δὲ τοῦτους Ναρενσίοι καὶ Σαρδιῶται” L. Jelić, *L. Jelić Najstariji kartografski spomenik o rimskoj provinciji Dalmaciji*, GZMBH, X (1898), 550.

Od lijeve obale Neretve do Risna javlja se novo ilirsko pleme Plereji (Πληραῖτοι), koji nastavaju na kopnu prema Korčuli,⁷⁸ a protežu se uz morsku obalu do Risna.⁷⁹ Pitanje je: da li su Plereji tu autohtoni, pa su ih bili svojedobno Ardijejci pokorili u IV st. i učinili vjerojatno saveznicima, te sada nakon odlaska Ardijejaca dolaze do izražaja na tom teritoriju; ili su se na to područje od Neretve do Risna spustili odnekud poslije odlaska Ardijejaca? Teško je odgovoriti. Svakako poslije 167. god. prije n. e. južno od Neretve su Plereji kao izrazita etnička masa.

Ardijejci, iako poraženi, ponovno i u novoj okolici gusare po Jadranu. Napadaju Rimljane zajedno s Plerejima. Rimljani, poslije neuspjelih pregovora da se taj nesporazum uredi, pošalju 135. god. Fulvija Flaka sa 10.000 pješaka i 600 konjanika. On pobijedi i konačno uništi Ardijejce kao vojničku snagu.⁸⁰ Rimljani, da se riješe tako borbenog naroda i njihova gusarenja, otjeraju ih u unutrašnjost da obrađuju zemlju.⁸¹ Nenaviknuti na nov način života i prirodne uvjete kraja, doskoro su i biološki nestali.

Ardijejci se spominju još i kasnije za vrijeme građanskog rata ismeđu Cezara i Pompeja. Vatinije piše 46. god. Ciceronu i kaže da se nalazi blizu Vardijejaca (Vardaeis) prije nego je krenuo na Dalmate.⁸² To znači da se Ardijejci u to vrijeme nalaze na širem području desne obale Neretve s obzirom nato da su nedaleko Dalmata. Za vrijeme Plinija Sekunda (23/24 — 79. n. e.) preostalo je još samo 20 dekurija Ardijejaca.⁸³

Konačnim porazom Ardijejaca 135. završava posljednji izrazitiji otpor stanovništva južno i oko Neretve protiv Rimljana. Rimljani će polako kolonizirati te krajeve, premda rimska vlast nije u to vrijeme još osobito čvrsta na tom području.⁸⁴ Vodstvo u borbama protiv Rimljana preuzet će Dalmati i Panonci.

Analizom izvora mogli bismo odrediti glavne smjerove kretanja Ardijejaca:

⁷⁸ „Πληραῖτοι, ὧν τοῖς μὲν πλησιάζει νῆσος ἡ μέλαινα Κόρκυρα” Strabo, VII, 315.

⁷⁹ „Μετὰ δ' οὖν τὴν τῶν Ἀρδιαίων καὶ Πληραίων ὁ Ῥιζονικός κόλπος ἐστὶ, καὶ Ῥιζῶν πόλις καὶ ἄλλα πολίχνηα” — Strabo VII 316.

⁸⁰ Livije, n. dj. *Epitomae* LVI. — Appian., n. dj. cap. 10.

⁸¹ Strabo VII, 315.

⁸² M. Tullii Ciceronis *Epistolarum ad familiares*, libri V—VIII (ed. Baister), 1867, lib. V, epis. IX, 2. — Plutarh navodi podatak da je Marije provodio svoju diktaturu pod kraj života (87—86) pomoću izabranih robova: Bardijejaca „δοῦλων, οὗς Βαρδιαίους προσηγόρευσεν“ dok ih nisu Sertorije i Cina pogubili, up. Plutarhi *Vitae parallelae* (ed. Sintenis) 1902, II, 43—44. — *Plutarhovi izabrani životopisi znamenitih Grka i Rimljana II* (preveo S. Senc), Zagreb 1891, 43—44. — Mommsen poistovjećuje te Bardijejce s Ilirskim plemenom Ardijejci (Mommsen, n. dj. II, 312), ali je u tome osamljen.

⁸³ „Vardae non amplius quam XX decuriis”, C. Plinii Secundi *Naturalis historia* II, 22

⁸⁴ D. Rendić — Miočević *Ilirski vladari u svjetlu epigrafskih i numizmatičkih izvora*, Teze referata za Četvrti kongres historičara Jugoslavije, Sarajevo, 16—18 XI 1965.

U IV st. spuštaju se Ardijejski na desnu obalu Neretve gdje pobjeđuju Manijce (Theopomp). Odatle, između 370—360, uslijed poraza s Keltima (Theopomp) prelaze na lijevu obalu Neretve i idu prema unutrašnjosti. Pri tome se sukobljavaju s Autarijatima (Pseudo-Aristotel, Strabon, Apijan). Izgubivši rat, vraćaju se Ardijejski na jadransku obalu. Nastavljaju primorsko područje od Neretve do Lješa. U III st. ističu se, za vrijeme Agrona i Teute, kao gusari i borci protiv Rimljana (Polibije, Livije, Apijan, Arijan, Zonara). U tim borbama ustraju i u II st. sve dok nije poražen Gencije. Budući da su Rimljani 167. god. zauzeli područje do lijeve obale Neretve (Livije), Ardijejski prelaze na njenu desnu obalu gdje ih nalazi Strabon i smješta Ptolemej. Na području od Neretve do Risna jesu Plereji (Strabon), koji su tu, po svoj prilici, zamijenili Ardijejske. Ardijejski nastavljaju i dalje borbu protiv Rimljana. Rimljani su ih zbog toga konačno 135. porazili (Livije, Apijan) i prebacili u unutrašnjost gdje su izumrli (Strabon, Plinije Sekundo).

Zagreb.

J. Lučić.

RÉSUMÉ

J. Lučić: SUR LES MIGRATIONS DES ARDIÉENS, PEUPLE ILLYRIEN

Ayant cité au commencement de cet exposé les différentes théories sur la patrie des Ardiéens, l'auteur nous explique sa conception.

Au cours du quatrième siècle avant J. C. les Ardiéens descendent sur la rive droite de Naro où ils vainquent les Maniéens (Théopompe). Entre l'an 370 et 360 les Celtes arrivent et attaquent les Ardiéens (Théopompe), qui passent sur la rive gauche de Naro et vont à l'intérieur du pays, où ils s'entre-attaquent avec les Autariates (Pseudo-Aristote, Strabon, Appien). Ayant perdu cette guerre, les Ardiéens reviennent sur la côte Adriatique. Ils y habitent la région au bord de la mer entre Naro et la rivière albanaise Aous (Vojuša, Vijose). Au cours du troisième siècle les Ardiéens sont, sous le règne d'Agron et de Teute, des ennemis dangereux des Romains, et ils sont des pirates très habiles (Polybe, Tite-Live, Appien, Arrien, Zonaras). Leurs luttes se poursuivent au cours du deuxième siècle jusqu'au moment où leur chef Gentius fut battu par les Romains. En 167 toute la région jusqu'à la rive gauche de Naro est occupée par les Romains (Tite-Live). Les Ardiéens reviennent sur la rive droite, où ils sont trouvés par Strabon et placés par Ptolémée. La région entre Naro et le golfe de Rhizon est alors occupée par les Pléréens (Strabon). Après 167, les Ardiéens poursuivent leur combat contre les Romains qui finit par leur défaite en 135 avant J. C. (Tite-Live, Appien). Ils se retirent à l'intérieur du pays, où ils disparaissent (Strabon, Plin le Second).